

Ohlédnutí za 50 lety existence chráněné krajinné oblasti Labské pískovce

Petr Bauer, Pavel Benda, Handrij Härtel

Dovolte nám, abychom se, již jako pamětníci, stručně ohlédli za uplynulou dobou a pokusili se zhodnotit, jak se činnost Správy CHKO, dnes Správy národního parku České Švýcarsko (dále jen Správy), odrazila na tváři přírody

a krajiny tohoto unikátního území. Jednotlivé, z našeho pohledu důležité události či milníky v historii ochrany Labských pískovců, resp. Českosaského Švýcarska, jsme se pokusili sestavit do časově uspořádaného přehledu (box 1).

Kaňon Labe patří k hlavním dominantám Labských pískovců. Foto Václav Sojka

Změny po roce 1989

Po změně politických poměrů po roce 1989 došlo zejména v souvislosti s přijetím nového zákona o ochraně přírody a krajiny (rok 1992) k významným posílením legislativních prostředků pro prosazování veřejného zájmu ochrany přírody a krajiny. Došlo také k personálnímu posílení Správy, technickému vybavení a byly konečně také k dispozici finanční prostředky, které mohly být využity ve prospěch zdejší přírody a krajiny.

I když byly zákonné možnosti Správy výrazně rozšířeny, zůstal bohužel velmi omezený vliv na lesní a zemědělské hospodaření. Kvůli tomu se tak nepodařilo zabránit vymizení několika dalších druhů, např. tetřívka obecného, čejky chocholaté, bekasíny otavní. Ztráty na poli botanickém jsou také, např. lokalita vstavače osmahlého (*Orchis ustulata*) byla zničena rytím prasete divokého.

Na stranu druhou se samovolně vrátily některé druhy, které byly v minulosti vyhubeny. Velmi úspěšný je přirozený návrat krkavce velkého, který dnes patří k běžně a početně hnízdícím druhům, tak jako v celé ČR, ale ještě před více než 30 lety to byla ornitologická rarita. Velkou radost nám udělal např. luňák červený, jeřáb popelavý, orel mořský a strnad luční, dnes také pravidelně hnízdící druhy. Opravdovou zoologickou senzací je návrat vlků včetně doloženého rozmnožování v roce 2021. Také byly zaznamenány některé druhy rostlin, považované v ČR za neznámé, jako žabníček vzplývavý a třezalka pěkná. Rovněž tak zjištěná početnost kriticky ohroženého drobnokvětu pobřežního byla příjemným překvapením.

Bohužel se na řadě lokalit nepodařilo zabránit aktuálně probíhajícímu plošnému odlesnění díky napadení smrkových porostů lýkožroutem smrkovým (kůrovcem) a vytěžení starých bukových porostů kolem roku 2009, zejména v okolí obce Sněžník, které byly domovem např. datlů černých, žlun šedých, sýců rousných, holubů doupňáků. Velkým úspěchem bylo zabránění záměru tehdejšího oblastního vedení Lesů ČR na vykácení starých lesních porostů na pravé straně kaňonu Labe mezi Loubím a Hřenskem, kdy měla být vybudována vrstevnicová svážnice a provedeny rozsáhlé těžby od paty skal po silnici. Dnes je to nejvýznamnější a největší rezervace v naší oblasti.

Díky tomu, že se Správa od samého začátku věnovala problematice invazních druhů rostlin

Přírodní rezervace Arba – mokřadní louka s dříve běžnou orchidějí prstnatcem májovým. Odvodňování luk a mokřadů způsobilo jeho vymizení. Příznivý vodní režim a správné kosení umožňují jeho udržení a návrat na vhodné lokality. Na snímku výsledek péče po 25 letech. Foto Petr Bauer

(zejména bolševník velkolepý, druhy rodu křídlatka, netýkavka žláznatá), podařilo se řadu druhů velmi výrazně omezit či na některých územích zcela eliminovat. Možná si veřejnost dokáže jen obtížně představit, jak by se krajina změnila, pokud by se některé invazní druhy vymkly kontrole tak, jako se to stalo na řadě jiných území v ČR. Aktivní péče je zaměřena například na modrásky, kde jsou již zúročeny pozitivní výsledky v cílené péči i s dopadem na veřejnost, kdy se do péče zapojili i vlastníci pozemků.

Velká pozornost je rovněž trvale věnována vodním tokům. To platí nejen pro hlavní tok Labských pískovců – řeku Labe –, kde Správa dlouhodobě brání svými odbornými argumenty toto území proti záměrům, které by vedly k nevratnému poškození přírodě blízké dynamiky řeky, tedy zejména proti výstavbě příčných plavebních stupňů. Ochranu si však zaslouží i další drobnější vodní toky, neboť toto pískovcové území je na vodu poměrně chudé. Naopak stav stojatých vodních ploch je většinou poměrně špatný v důsledku příliš početné rybí obsádky. Na druhou stranu řada vodních ploch byla díky iniciativě ochrany přírody obnovena či nově vybudována (rybníky, tůňky) s pozitivním výsledkem pro ohrožené druhy, jako např. v případě záchranného chovu střevle a slunky v PR Libouchecké rybníčky.

Výzkumy se však týkají nejen přírody, ale i historického lidského působení v krajině. Správa přispěla např. k objevení řady významných archeologických lokalit, dokonce již ze starší doby kamenné, ale také i slovanského hradiště, a setrvala tyto výzkumy podporuje a podílí se na nich.

Ochrana kulturní krajiny

Do portfolia Správy patří i ochrana kulturní krajiny, včetně architektury lidských sídel, tedy tzv. krajinného rázu. Správě se podařilo zabránit výstavbě řady velmi necitlivě navržených objektů, často na místech, kde by výstavba nevratně poškodila přírodu či estetickou hodnotu krajiny. Je třeba si uvědomit že by krajina Labských pískovců, zejména vesnice a jejich okolí, vypadala dnes významně jinak, pokud by Správa stavební aktivity v této oblasti po celých 50 let pozitivním způsobem neregulovala. Vzhledem k neustále rostoucímu počtu návštěvníků chráněné krajinné oblasti a národního parku se můžeme právem domnívat, že krajina pod ochranou Správy je stále atraktivní a láká návštěvníky pro svou malebnost, unikátnost a zachovalost.

Závěrem lze konstatovat, že je to právě krajinná mozaika, která činí krajinu Labských pískovců (Českého Švýcarska) velmi atraktivní. Střídají se tu jedinečné pískovcové formy s krajinnými dominantami vulkanických vyvěřelin, jako je

Box 1 Ochrana Labských pískovců (Českosaského Švýcarska) v retrospektivě

Důraz je kladen na českou stranu území, ze saské strany jsou zmíněny zejména zásadní události, které ovlivnily i vývoj na české straně.

1923	Generální konzervátor Rudolf Maximovič vydává posudek, ve kterém uvádí: „České Švýcarsko... nesporný charakter přírodní památky vhodné ke zřízení parciální rezervace.“
1932	Vyhlášení rezervací částečných: Edmundova a Divoká soutěska u Hřenska, Raubschloß-Rauschenberg (= Šaunštejn-Větrovec), Hohe Schlichte-Treppengrund (= Oltářní kámen-Stupňová dolina) a Tiské stěny
1938	Je uzavřena mnichovská dohoda, území Českého Švýcarska se stává součástí německé říše a ochrana přírody je určovaná říšskou legislativou.
od 1939 do 1940	Vznikají návrhy na ochranu labského údolí v Českém středohoří (Landschaftsschutzgebiet) a Českém Švýcarsku (Naturschutzgebiet) v rámci říšských zákonů.
od 1945 do 1946 a 1948	Dochází k nucenému vysídlení německého obyvatelstva po 2. světové válce, zásadnímu úbytku obyvatelstva, také k návratu ochrany přírody pod čs. legislativu, rozsáhlým majetkovým změnám v důsledku výměny obyvatelstva a následně komunistického převratu.
od 1953 do 1954	Objevují se první snahy o vyhlášení národního parku v Saském Švýcarsku, vznikají kontakty mezi českými (dr. Čeřovský, prof. Klika) a východoněmeckými ochranáři. • Dr. Jan Čeřovský zpracovává diplomovou práci „Lesy v Děčínských stěnách – Návrh na zřízení státem chráněné oblasti ‚Děčínské stěny‘“ – první podrobný návrh velkoplošné ochrany Labských pískovců (na pravé straně Labe).
1956	Vyhlášení Landschaftsschutzgebiet Sächsische Schweiz (chráněná krajinná oblast Saské Švýcarsko) na 368 km ²
1963	Vyhlášení národní přírodní památky (původně chráněného přírodního výtvaru) Pravčická brána (k.ú. Hřensko)
od 1963 do 1968	Německý publicista Reimar Gilsenbach navrhuje zřízení bilaterálního přírodního parku (1963). Pokračují kontakty českých (dr. Hůrský, dr. Čeřovský, dr. Charvát) a saských ochranářů, návrhy na vyhlášení chráněné krajinné oblasti na české straně jsou rozšířeny i na levobřežní část Labských pískovců ve snaze o návaznost na LSG Sächsische Schweiz.
od 1968 do 1972	Probíhá projednávání a připomínková řízení ze strany obcí, KNV a mezi resorty k návrhu chráněné krajinné oblasti Labské pískovce.
1972	Vyhlášení chráněné krajinné oblasti Labské pískovce výnosem MK z 27. 6. 1972 na rozloze 324 km ² . Na rozdíl od saské LSG je na české straně též postupně vytvářena správa CHKO. Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století jsou však současně obdobím velkých negativních změn v krajině Labských pískovců, v lesích se projevují imise SO ₂ , v zemědělské krajině probíhají velkoplošné meliorace a místy se odehrává neřízená výstavba rekreačních chat.
1974	Vyhlášení přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Čabel (k.ú. Bynovec) a národní přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Růžák (k.ú. Růžová, Srbská Kamenice), dále též dvou chráněných území, které již dnes neexistují, neboť jejich ochrana je dostatečně zajištěna existencí NP: přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Ponova louka a přírodní památka (původně státní přírodní rezervace) Nad Dolským mlýnem.

1975	Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem zřizuje na trase Hřensko – Pravčická brána – Mezní Louka – Tichá soutěska – Hřensko „Naučnou stezku přátelství ČSSR–NDR“. Souběžně s otevřením stezky proběhlo i slavnostní vyhlášení CHKO.
1977	Z iniciativy saských ochranářů, zejména Dietricha Grafa, začínají nové kontakty s českou státní ochranou přírody, především Ing. Zdeňkem Řehákem, vedoucím Správy CHKO v letech 1978–1986. Vyhlášení dnes již neexistující (z důvodu dostatečné ochrany formou NP) přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Babylon
1984	Krajská rada v Drážďanech navrhuje Radě ministrů NDR vyhlášení Saského Švýcarska jako „chráněné krajinné oblasti centrálního významu“, díky tomu od r. 1987 existuje správa chráněného území (LSG-Inspektion).
1985	Dr. Jan Čeřovský předkládá v Čs. komitétu programu UNESCO Člověk a biosféra (MaB) návrh na vyhlášení Českosaského Švýcarska bilaterální biosférickou rezervací UNESCO (návrh však není akceptován německou stranou).
1989	Od roku 1989 do roku 1996 je na saském Liliensteinu vypuštěno přes 70 mladých sokolů, úspěšná repatriace tak následně umožní vznik stabilní populace sokolů stěhovavých v Českosaském Švýcarsku.
1990	Politické změny po listopadu 1989 představují zásadní pozitivní změnu i pro účinnou ochranu přírody v Československu i ve znovusjednoceném Německu. Výsledkem těchto změn je i zřízení Národního parku Saské Švýcarsko na 93 km ² . Nationalpark Sächsische Schweiz se stává prvním a dosud jediným národním parkem ve spolkové zemi Sasko. Prvním vedoucím NP je jmenován dr. Jürgen Stein (dosavadní vedoucí LSG-Inspektion).
1991	Slavnostní vyhlášení NP Saské Švýcarsko (28. 4. 1991) znamená i zásadní oživení česko-saské spolupráce v ochraně přírody a zejména ve věci záměru vyhlášení národního parku na české straně (tehdejší ministr životního prostředí Ivan Dejmál sděluje záměr vyhlásit jej do konce roku 1992). • Vlády Saská a České republiky uzavírají mezistátní dohody o spolupráci v ochraně přírody, jejich součástí je i záměr vyhlášení národního parku v Českém Švýcarsku. Od roku 1991 se na Správě CHKO vytváří nový aktivní kolektiv pod vedením ing. Wernera Hentschela, mezi jehož priority patří mj. intenzivní česko-saská spolupráce a zejména příprava národního parku. První odborný návrh vymezení Národního parku České Švýcarsko zpracovaný správou CHKO (Mgr. Vít Friml) je hotov ještě v roce 1991, příprava a projednávání národního parku se však nakonec z politických příčin protáhne až do roku 1999. • Ve spolupráci s akademickými a výzkumnými institucemi se rozjíždějí dlouhodobé projekty, jako např. plošné síťové mapování ptáků a cévnatých rostlin či archeologický výzkum.
1992	Nový zákon o ochraně přírody a krajiny (č. 114/1992 Sb.) vytváří moderní rámec pro účinnou ochranu a dává Správě CHKO potřebné kompetence, mj. i k vyhlásování maloplošných chráněných území.
1993	Vyhlášení přírodní rezervace Pavlinovo údolí (k.ú. Jetřichovice u Děčína, Rynartice, Studený u Kunratic)
1995	Vyhlášení přírodní rezervace Stará Oleška (k.ú. Markvartice u Děčína, Stará Oleška)
1996	Vyhlášení přírodních rezervací Arba (k.ú. Srbská Kamenice), Libouchecké rybníčky (k.ú. Libouchec) a přírodních památek Meandry Chřibské Kamenice (k.ú. Srbská Kamenice, Všemily), Tiské stěny (k.ú. Tisá)
1997	Vyhlášení přírodní rezervace Pekelský důl (k.ú. Česká Kamenice) a přírodní památky Pod lesem (k.ú. Jílové u Děčína, Modrá u Děčína)

1998	Vyhlášení přírodní památky Jeskyně pod Sněžníkem (k.ú. Sněžník). Při Správě CHKO začíná působit Entomologický klub. • Český rybářský svaz zahajuje ve spolupráci se správou NP repatriační projekt zaměřený na návrat lososa obecného. Od té doby se každoročně do řeky Kamenice vypouští plůdek lososa.	2012	Českosaské Švýcarsko (oba NP a obě CHKO) získávají na 5 let certifikát Transboundary parks od Federace EUROPARC. • Správy národních parků České Švýcarsko, Saské Švýcarsko a Góry Stołowe podepisují 25. 4. v Kudowa Zdroj memorandum o porozumění (spolupráce tří evropských pískovcových národních parků).
1999	Vyhlášení přírodní rezervace Za pilou (k.ú. Srbská Kamenice)	2014	Vyhlášení přírodních rezervací Holý vrch u Jílového (k.ú. Jílové u Děčína, Modrá u Děčína), Maiberg (k.ú. Dolní Kamenice, Janská)
2000	K 1. 1. vzniká Národní park České Švýcarsko na 80 km ² , rozloha CHKO Labské pískovce se tím zmenšuje na 243 km ² . Sídlem správy NP se stává Krásná Lípa, kdežto správa CHKO zůstává i nadále v Děčíně. Prvním ředitelem je jmenován RNDr. Zdeněk Patzelt. Je ustavena Rada národního parku. • Správa NP rovněž přebírá péči o lesy v NP. Začíná období rekonstrukčního managementu lesa, zejména s důrazem na odstranění invazních nepůvodních druhů (borovice vejmutovka) a přestavbu smrkových monokultur. • Vyhlášení přírodní památky Hofberg (k.ú. Vysoká Lípa) a přírodní památky Rybník u Králova mlýna (k.ú. Maxičky) • Vydání monografie Tesařici Labských pískovců (Benda et Vysoký)	2016	Vyhlášení přírodní památky Sojčí rokle (k.ú. Janská) a evropsky významné lokality Porta Bohemica • Správy obou NP a AOPK ČR pořádají mezinárodní seminář TransParcNet meeting v Bad Schandau (setkání Federací EUROPARC certifikovaných přeshraničních chráněných území).
2001	Založení společnosti České Švýcarsko, o.p.s., se sídlem v Krásné Lípě. Správa NP začíná vydávat Zpravodaj České Švýcarsko (dosud).	2017	Vyhlášení přírodní památky Eiland (k.ú. Ostrov u Tisé). Českosaské Švýcarsko je úspěšně recertifikováno v rámci programu Transboundary parks Federací EUROPARC. • Novela zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, nově definuje zonaci NP a zavádí tzv. klidová území. Na základě této novely přecházejí pravomoci správy CHKO pod správu NP, celé území je tak řízeno opět jednou správou, jako tomu bylo do r. 2000 (před vznikem NP).
2002	Vyhlášení přírodní rezervace Niva Olšového potoka (k.ú. Petrovice u Chabařovic) • Správa NP ČS pořádá v Doubici první evropskou mezinárodní konferenci o pískovcových krajinách „Sandstone Landscapes: diversity, ecology and conservation“.	2018	Je ustavena přeshraniční vědecká rada Českosaského Švýcarska na svém 1. zasedání na Belvederu (Labská Stráž) 5. 4.
2004	Vyhlášení přírodní rezervace Rájecká rašeliníště (k.ú. Tisá) a ptačí oblasti Labské pískovce. Při Správě CHKO začíná působit Ornitologický klub.	2019	V lesích Českého i Saského Švýcarska kulminuje rozsáhlá gradace lýkožrouta smrkového postihující převážně kulturní smrčiny jako důsledek extrémního sucha v roce 2018 a nevhodné věkové a prostorové struktury lesa, správa NP upouští od kácení kůrovcem napadených stromů v centrální části NP, tím vzniká v návaznosti na obdobný přístup v NP Saské Švýcarsko rozsáhlé (asi 10 000 ha) území s dominantním uplatněním spontánního vývoje lesa. Původní přístup převládajícího rekonstrukčního managementu lesa se tak mění ve prospěch uplatnění velkoplošné přirozené dynamiky, i nadále je však prioritou odstranění, resp. regulace invazních nepůvodních druhů.
2005	Vyhlášení evropsky významných lokalit České Švýcarsko, Horní Kamenice, Jílové u Děčína – škola, Královomlýnský rybník, Labské údolí	2020	Vzniká iniciativa Elbe Parks – sdružení chráněných území podél řeky Labe v Česku a Německu (od Krkonošského národního parku až po národní parky ve Waddenském moři), memorandum o spolupráci je podepsáno 10. 9. v Bad Schandau. • Vydání monografie Geologie Českosaského Švýcarska (Vařilová, ed.)
2007	Správa CHKO pořádá konferenci „Labské pískovce: historie, příroda a ochrana území“ k 35. výročí existence CHKO, během konference jsou ministrem životního prostředí Martinem Bursíkem oceněni za přínos k ochraně území W. Hentschel, J. Stein, J. Čerovský, Z. Řehák, J. Marek a R. Marschner. • Vydání monografie Sandstone Landscapes (Härtel et al.)	2022	Chráněná krajinná oblast Labské pískovce slaví 50 let. Správa NP pořádá výstavu k tomuto jubileu na děčínském zámku.
2008	Druhým ředitelem správy NP se stává Ing. Pavel Benda, Ph.D. (dosud).		
2009	Vyhlášení evropsky významných lokalit Libouchecké bučiny, Olšový potok		
2010	Vyhlášení národní přírodní rezervace Kaňon Labe (k.ú. Hřensko, Labská Stráž, Loubí u Děčína, Ludvíkovice, Růžová) • Vydání monografie Pravčická brána (Vařilová et Belisová)		

Růžák, a celé území protíná hluboký kaňon řeky Labe. Je to však ale i krajinná mozaika vytvořená člověkem, kde se střídají rozsáhlé lesní celky s členitou zemědělskou krajinou. V posledních letech pak přibývá i atraktivní kontrast mezi územím národního parku, kde nyní na převážné ploše začínají být dominantní velmi dynamické přirozené procesy (sekundární sukcese po rozpadu lesa v důsledku gradace lýkožrouta smrkového), zatímco na území kulturní krajiny CHKO je cílem spíše konzervativněji orientovaná ochrana zaměřená na udržení a v optimálním případě i zvýšení druhové a krajinné rozmanitosti. Cílem veškerých našich opatření bylo a je udržení pestrosti krajiny, krajinného rázu, péče o vzácné druhy a jejich stanoviště a také návrat

některých druhů, které člověk vyhubil. Správa se postupně snaží doplnit síť maloplošných chráněných území tak, aby byla věnována dostatečná pozornost druhům a společenstvům, která vyžadují aktivní péči.

Ochrana přírody a krajiny v naší pískovcové oblasti by nemohla efektivně fungovat bez dobrých partnerů, které Správa vnímá jako velmi důležité hráče. Bez zemědělců a místní samosprávy bychom nebyli schopni zachovat tvář Labských pískovců, resp. Českého Švýcarska, v podobě, jaká je v současnosti.

Text částečně převzat z článku ve Zpravodaji České Švýcarsko se svolením jeho redakce. ■

Tiské stěny patří k oblíbeným turistickým cílům. Foto archiv AOPK ČR